

MIKOŁAJ STANEK
Madryt

POLAK, HISPAN DWA BRATANKI?

Hiszpania jest obecnie naszym partnerem w polityce, w wymianie handlowej, miejscem letniego wypoczynku, a jej kultura dla wielu osób stanowi źródło głębokich doznań estetycznych. Owe intensywne kontakty są zapewne przyczyną wzrostu zainteresowania językiem, kulturą i historią tego kraju. Znajduje to wyraz nie tylko w coraz większej ofercie kursów języka hiszpańskiego, ale również w zwiększającej się liczbie wydawnictw poświęconych zagadnieniom związanym z kulturą, historią oraz aktualnymi problemami społecznymi i politycznymi iberyjskiego kraju. Wśród wielu publikacji poświęconych tej problematyce zwraca uwagę zbiór artykułów *Hiszpania — Polska: spotkania* pod redakcją Eldy González Martínez oraz Małgorzaty Nalewajko¹. Książka omawia szeroko pojęte relacje między obydwooma krajami w XX wieku i jest wynikiem współpracy badaczy z Instytutu Historii hiszpańskiej Najwyższej Rady Badań Naukowych i Instytutu Historii Polskiej Akademii Nauk.

Zbiór otwiera artykuł Eugeniusza J. Zamojskiego *Interbrygadziści Republiki Hiszpańskiej — po klęsce... losy Polaków*, w którym autor zrelacjonował losy polskich członków Brygad Międzynarodowych

po klęsce wojny domowej w Hiszpanii. Przegrana sił rewolucyjnych była dla nich zaledwie początkiem wieloletniej tułaczki. Zamojski dokonał nie tylko opisu zdarzeń historycznych, których protagonistami byli członkowie Brygad, ale również wnikliwie nakreślił charakter oraz kontekst ich zaangażowania w polskich i europejskich organizacjach komunistycznych. Pozwala to na zrozumienie przyczyn i przebiegu indywidualnych oraz zbiorowych trajektorii losów tych ludzi. W artykule Krzysztofa Smolana *Polacy w Hiszpanii w świetle dokumentów Biura Zagranicznego Hiszpańskiego Czerwonego Krzyża (1942–1944)* omówione zostały losy tych polskich uchodźców, których wydarzenia drugiej wojny światowej rzuciły do Hiszpanii. Temu epizodowi wojennemu w polskiej historiografii poświęcono dotychczas niewiele uwagi. Wykorzystując dokumenty Hiszpańskiego Czerwonego Krzyża Smolana opisał charakter i zakres pomocy niesionej przez tę organizację. Dokumenty te pozwalają na poznanie sytuacji i problemów, z jakimi musieli się zmierzyć Polacy, którzy przez Hiszpanię usiłowali przedostać się na obszary zajmowane przez aliantów.

Część poświęcona obecnym relacjom polsko-hiszpańskim koncentruje się przede wszystkim na współczesnych migracjach Polaków za Pireneje. Wprowadzeniem do problematyki migracyjnej jest artykuł *Polacy na tle innych grup imigranckich w Hiszpanii* Eldy González Martínez i Asunción Merino Hernando. Opierając się na bogatym materiale statystycznym, autorki

Adres do korespondencji: mastanek@interia.pl

¹ Elda González Martínez, Małgorzata Nalewajko (red.), *Hiszpania — Polska: spotkania*, Wydawnictwo Neriton, Warszawa 2003, stron 195.

zaprezentowały ogólną charakterystykę socjo-demograficzną polskich imigrantów w Hiszpanii. Czytelnik znajdzie tam dane dotyczące liczebności i głównych miejsc koncentracji polskich imigrantów, ich struktury demograficznej oraz struktury zatrudnienia. Zbiorowość polskich imigrantów została porównana z innymi grupami emigranckimi, co pozwoliło na określenie skali i specyfiki zjawiska. Antropolog Eugenia Ramírez Goicoechea w artykule *Společnosť imigrantův polskich w Hiszpanii. Čechy specifické grupy* przedstawia bardzo szeroki zakres zagadnień odnoszących się do polskich współczesnych migracji do Hiszpanii. Wskazuje między innymi przyczyny napływu i osiedlania się w Hiszpanii pierwszych imigrantów znaną z Wiśły oraz opisuje zmiany ilościowe i jakościowe w dynamice tego zjawiska. Omawia również wybrane aspekty życia codziennego imigrantów: poszukiwanie pracy, konsumpcję i wypoczynek, relacje rodzinne czy formy religijności. Odrębną część stanowi analiza kontaktów z ludnością hiszpańską oraz ich wpływu na kształtowanie się wzajemnych wyobrażeń i subiektywne odczucia dotyczące własnej sytuacji. Małgorzata Nalewajko jest autorką artykułu *Tworzenie się społeczności polskiej w regionie autonomicznym Madrytu — doświadczenie migracji*. Praca zawiera interesujący opis formowania się transnarodowej wspólnoty migracyjnej. Głównymi czynnikami tego procesu są działalność wielu organizacji polonijnych oraz funkcjonowanie nieformalnych sieci powiązań, stanowiących pomost między imigrantami a społecznościami w kraju pochodzenia. Podobnie jak we wcześniejszym artykule również tu dużo miejsca zajmuje charakterystyka codziennych relacji między Polakami a Hiszpanami oraz kształtujących się na tej podstawie wyobrażeń i postaw. Opis przestępstw i wykroczeń, których dopuszczają się polscy imigranci w Hiszpanii, oparty na doniesieniach z prasy hiszpańskiej oraz przeprowadzonych wywiadach, przedstawił Tadeusz Miłkowski w artykule *Polscy imigranci w Hiszpanii wobec prawa*. Mimo że czyni niezgodne z prawem to zjawisko marginalne wśród polskich imigrantów — jak zaznacza autor — ich występowanie trudno uznać za fakt bez znaczenia dla relacji Polaków z ludnością autochtoniczną. Informa-

cje przytoczone przez Miłkowskiego mogą również być dobrym wstępem do mających długą tradycję rozważań nad czynnikami marginalizacji i kryminalizacji osób znajdujących się w sytuacji migracyjnej. Część poświęconą zagadnieniom migracyjnym zamyka Ricardo González Leandri, analizując w swoim artykule mechanizmy kształtowania się pozytywnego wyobrażenia o polskich imigrantach w Hiszpanii. Autor zauważa, że Polacy stanowią jedną z niewielu grup imigranckich, którym przypisuje się w przeważającej mierze cechy pozytywne, takie jak wysoki poziom wykształcenia, umiejętność szybkiego przyswojenia sobie języka hiszpańskiego czy pracowitość. Pozytywna opinia o Polakach, według niego, ma związek z faktem, że są postrzegani jako kulturowo bliżsi niż inne grupy imigranckie.

Dialog między społeczeństwami odbywa się również za pośrednictwem dzieł kultury i działalności edukacyjnej. Ten wymiar relacji polsko-hiszpańskich jest tematem dwóch ostatnich artykułów w zbiorze. Grażyna Grudzińska dokonała podsumowania trzydziestoletniej historii działalności oraz osiągnięć Instytutu Studiów Iberyjskich i Iberoamerykańskich na Uniwersytecie Warszawskim — najważniejszego w Polsce ośrodka naukowego zajmującego się badaniem kultury i języka hiszpańskiego, a także dydaktyką. Studia nad językiem i literaturą polską w ośrodkach naukowych Madrytu omówił Grzegorz Bąk, wskazując na najważniejsze dokonania badawcze i publikacje będące ich owocem.

Za jeden z głównych atutów książki można uznać fakt, że jej twórcami są zarówno badacze polscy, jak i hiszpańscy. Spotkanie naukowców z odległych krajów, sięgających po odmienne doświadczenia, wiedzę, a niekiedy stosujących różne podejścia badawcze, zaowocowało książką, w której problematyka kontaktów polsko-hiszpańskich jest zaprezentowana z odmiennych, nawzajem się dopełniających perspektyw. Takie spojrzenie na przebieg relacji między dwoma społeczeństwami i kulturami jest cenne zwłaszcza wtedy, gdy omawia się zagadnienia migracji. Procesy napływu imigrantów i tworzenia się społeczeństwa wielokulturowego są bowiem — obok sytuacji pogranicza — jednym z obszarów kształtowania się bezpośrednich

i intensywnych związków między kulturami. Pojawienie się imigrantów z nad Wisły stało się więc początkiem polsko-hiszpańskiego dialogu międzykulturowego, który dotychczas był zarezerwowany dla elit. Omówienie treści i mechanizmów tworzenia się wzajemnych wyobrażeń, które można znaleźć w artykułach Ricarda González Leandri, Eugenio Ramírez Goicoechea oraz Małgorzaty Nalewajko, pozwala ustalić, jak przebiega ów dialog międzykulturowy. Analizując osiedlanie się Polaków w swoim kraju badacze hiszpańscy nie tracili z oczu całości nasilających się od końca lat osiemdziesiątych procesów napływu do Hiszpanii wielkich mas imigrantów. Pozwoliło to przyjrzeć się sytuacji polskich imigrantów w szerszej perspektywie kształtowania się społeczeństwa wielokulturowego. Z kolei badacze polscy wnieśli do zbioru pogłębiony obraz relacji wewnątrzgrupowych w społeczności imigranckiej oraz wiedzę o kontekście społecznym i ekonomicznym migracji z Polski.

Istotną wadą książki, choć jej przyczyna była zapewne niezależna od woli i możliwości autorów, jest spore opóźnienie jej publikacji w stosunku do okresu, w którym były pisane artykuły. Problem ten jest szczególnie istotny w przypadku prac poświęconych zagadnieniom migracyjnym. Dane statystyczne oraz wyniki badań terenowych pochodzą w przeważającej mierze z końca lat dziewięćdziesiątych. Od tego czasu upłynęły niemal cztery lata, które okazały się kluczowe dla uwarunkowań procesów migracyjnych na Półwyspie Iberyjskim. W tym czasie dokonano bowiem dwóch legalizacji obcokrajowców przebywających na terenie Hiszpanii bez niezbędnych pozwoleń (2000 i 2001), wprowadzono nowe prawo o cudzoziemcach (2000) i przeprowadzono już dwie jego reformy (2001 i 2003). Procesy te zmieniły poważnie sytuację imigrantów w Hiszpanii. Przede wszystkim znacznie zwiększyła się ich ogólna liczba: z przeszło 751 tys. obcokrajowców z pozwoleniem na pobyt w 1999 r., do 1647 tys. w końcu 2002 r.² Towarzyszą temu poważne przeobra-

żenia jakościowe dotyczące rynku pracy, rynku mieszkaniowego, systemu edukacyjnego oraz opieki społecznej³. W tym czasie zmieniała się również sytuacja polskich imigrantów w Hiszpanii. Do końca lat dziewięćdziesiątych nasi rodacy stanowili najliczniejszą wspólnotę wśród imigrantów pochodzących z krajów byłego bloku komunistycznego. Byli również społecznością najbardziej widoczną wśród zbiorowości z tego regionu, co znajduje zresztą odzwierciedlenie w doniesieniach prasowych. W 2002 r., według statystyk hiszpańskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, Polacy sytuowali się na czwartym miejscu, za imigrantami z Rumunii, Bułgarii i Ukrainy⁴. Przybyś z tych krajów poszukują zatrudnienia w tych sektorach rynku pracy, w których wcześniej dominowali polscy imigranci: budownictwo w przypadku mężczyzn oraz pomoc domowa w przypadku kobiet. Nowi imigranci z Europy Środkowo-Wschodniej osiedlają się w dzielnicach i miejscowościach, w których dotychczas koncentrowała się ludność polska. Zmiany te znacząco wpływają na strategię podejmowane przez Polaków, jeśli chodzi o dostęp do rynku pracy czy mieszkań oraz na tworzoną przez nich definicję swojej indywidualnej i zbiorowej sytuacji. Niestety o tych zmianach nie dowiemy się z omawianej książki.

Innym poważnym problemem jest szeroki zakres tematyczny książki, co nie jest niczym złym, jednakże pod warunkiem, że artykuły będące rezultatem naukowych dociekań przynajmniej dotkną najważniejszych aspektów problematyki, nawet jeśli nie uda się jej całkowicie wyczerpać. W przypadku omawianego zbioru można odnieść wrażenie, że tytułowe spotkanie polsko-hiszpańskie były zaledwie pretekstem do zamieszczenia szeregu artykułów, których tematyka ma w gruncie rzeczy znaczenie marginalne dla poznania relacji polsko-hiszpańskich. W publikacji nie mówi się natomiast nic o wielu interesujących i niezmiernie waż-

² *Delegación del Gobierno para la Extranjería y la Inmigración, Anuario Estadístico de Extranjería 2002*, Madryt 2003.

³ L. Cachón, *La formación de la „España inmigrante”: mercado y ciudadanía*, „Revista Española de Investigaciones Sociológicas” 2002, nr 97.

⁴ *Delegación del Gobierno para la Extranjería y la Inmigración*, cyt. wyd.

nych kwestiach, jak na przykład zagadnienia polityczne czy relacje ekonomiczne. Transformacja ustrojowa, przyjęcie Polski do Sojuszu Atlantyckiego i droga ku członkostwu w Unii Europejskiej były wydarzeniami, które zacieśniły relacje między obydwojma krajami. Wprawdzie słynne przymierze polsko-hispańskie, zawiązane przeciwko niemiecko-francuskiej propozycji Konstytucji Europejskiej, stało się głośnie już po ukazaniu się książki, ale zbliżenie stanowisk w polityce międzynarodowej dokonuje się już co najmniej od końca lat dziewięćdziesiątych i wciąż czeka na rzetelną analizę.

Korzystnym rozwiązaniem problemu wyznaczenia zakresu tematycznego zbioru mogło być zawężenie problematyki do jednego aspektu „spotkań” polsko-hispańskich — na przykład migracji. Według niektórych szacunków, na Półwyspie Iberyjskim przebywa blisko sto tysięcy (legalnych i nielegalnych) polskich imigrantów, a podejmowana tam praca jest znaczącym źródłem utrzymania dla wielu rodzin w południowo-wschodniej Polsce. Mimo to problematyka obecności Polaków w Hiszpanii wywołała dotychczas marginalne zainteresowanie badaczy i do czasu ukazania się omawianej książki została poruszona w polskiej literaturze w kilku zaledwie artykułach⁵. Możliwości wynikające ze współ-

pracy między badaczami z dwóch krajów dawałyby szansę na analizę owych problemów w sposób bardziej pogłębiony. W obecnym kształcie książka — choć wnosi niemało do poznania obecnych procesów migracji Polaków do Hiszpanii — pozostawia wiele istotnych pytań bez odpowiedzi. Żaden z autorów nie podjął bowiem próby określenia, w jakim stopniu owa migracja ma charakter osiedleńczy, a w jakim tymczasowy czy cyrkulacyjny. Innym nie poruszonym w zbiorze problemem jest zróżnicowanie cech polskiej zbiorowości w zależności od kierunków migracji. Większość analiz koncentruje się na Polakach osiadłych w Madrycie, co usuwa w cień problematykę imigrantów żyjących w innych regionach o odmiennej specyfice. Każdego roku z Polski do południowych regionów Hiszpanii udaje się kilka tysięcy robotników (a właściwie robotnic) do prac sezonowych w rolnictwie. Ten rodzaj pracy wiąże się z innym typem relacji między imigrantami a społeczeństwem przyjmującym niż w przypadku regionów metropolitalnych, takich jak Madryt. Wydaje się również, że dobrym wykorzystaniem potencjału ośrodków badawczych współpracujących przy powstaniu książki, byłoby przeprowadzenie dogłębniejszej analizy wybranych aspektów polskiej obecności w Hiszpanii. Zostały one zaledwie zarysowane. Mam na myśli studia nas rolę sieci migracyjnych w dostępie do rynku pracy, kwestię stosunków z innymi zbiorowościami imigranckimi, a także wpływ migracji do Hiszpanii na sytuację rodzin i społeczności lokalnych pozostających w Polsce. Jest jeszcze wiele pytań, na które nie znaleziono odpowiedzi, należy mieć więc nadzieję, że współpraca między naukowcami z obu krajów będzie kontynuowana, a jej rezultatem staną się kolejne publikacje.

⁵M. Malinowski Rubio, *Polacy w Hiszpanii*, „Przegląd Polonijny” 1991, z. 2; D. Bartkowiak, *Polacy w Hiszpanii i Portugalii*, w: B. Szydłowska-Cegłowa (red.), *Polonia w Europie*, Poznań 1992; M. Nalewajko, *Polska imigracja lat 90 w Hiszpanii*, w: J. Zamojski (red.), *Migracje 1945–1995*, Warszawa 1999; A. Banaszek, *Polonia hiszpańska: charakterystyka historyczno-społeczna*, „Studia Polonijne” 2001, t. 22.